БЕОГРАДСКА ДЕФЕКТОЛОШКА ШКОЛА

2-3
2001

ISSN 0354-8759

ДРУШТВО ДЕФЕКТОЛОГА ЈУГОСЛАВИЈЕ

Драган Рапаић
Дефектолошки факултет Београд,
Високог Стевана бр. 2

ВАСПИТАЊЕ И ОБРАЗОВАЊЕ ДЕЦЕ СА ИНВАЛИДНОШЋУ У СРБИЈИ

Увод

Полазећи од нових друштвених околности које у први план истичу потре- бу прилагођавања системских решења и законодавства постојећим европ- ским решењима и реафирмисање повеља, декларација и конвенција Уједи- њених нација, сматрамо да васпитање и образовање деце и омладине са ин- валидношћу треба да буде предмет транзиције.

Као професионалци у овом послу, који неоспорно у себи носи пре свега хумани садржај а он опет високе моралне норме, сматрамо да смо дужни да томе дамо свој допринос.

Посао који је пред нама неће бити ни мало лак. Свесни смо да је прила- гођавање европским решењима у области васпитања и образовања деце са инвалидношћу вишегодишњи процес који је скопчан са многим проблемима. Ми желимо да јасно дефинишемо критичне тачке, да упознамо решења дру- гих земаља и да онда применимо оно које ће бити најефикасније.

Можемо рећи да смо овај посао на неки начин и започели. Приликом кон- ципирања пројекта усмерили смо се на садржаје следећих стандарда, кон- венција и саопштења:

- Стандардна правила о остваривању једнаких могућности за особе са инвалидитетом, Организација Уједињених Нација, Генерална Скупштина, Ознака: Опште, A/PEC/48/96, 4. март 1994.
- Саопштењем из Саламанке и оквирни принципи за деповање на ппану образовања у вези посебних потреба, Организација Уједињених Нација за Образовање, Науку и Културу, Министарство за Образовање и Науку, LLIna- нија-Саламака 1994.
- Конвенције о правима детета, Југословенски центар за права детета, Београд, 1999.
- Закон о усмеравању деце са специјалним потребама, Република Сло- венија, 16.6.2000.
- National Report on Follow-up the World Summit for Children, The Federal Republic of Yugoslavia, 2001.

У тексту који је пред вама нису дата готова решења већ су побројани незаобилазни фактори који у овом послу треба да учествују, отворена су многа питања и предложени инструменти за њихово решавање. Предложени пројекат нема амбицију да мења читав систем образовања јер компетенције аутора нису на том нивоу, већ да обележи уочене критичне тачке у васпи- тању и образовању деце са инвалидношћу и предложи смер решавања.

Иако је пројекат уско професионалног карактера поменути документи су инкорпорирани у текст у домену који се односи на професионалност и ову област у ужем смислу речи. Они делови докумената који се односе на владе земаља потписница или ресорна министарства сматрамо адекватно адреси- раним.

Основни принципи који су нас руководили у изради пројекта били су аспекти његовог суштинског деловања на децу са инвалидношћу:

- гарантовање могућности деце са инвалидношћу на предшколско, основношколско и средњешколско (професионално) васпитање, образо- вање и професионалнно оспособљавање,
- постављање деце са инвалидношћу на централно место васпитања односно образовања,
- уважавање различитости и особености у развоју деце са инвалид- ношћу,
- правовремено усмеравање деце ка адекватном програму васпитања и образовања,
- креирању програма васпитања и образовања у зависности од потреба детета,
- увођење нових ваннаставних активности које ће развијати адаптивне потенцијале и личност деце,
- праћење и стимулисање развоја деце,
- отвореност према локалној заједници,
- сарадња са локалним школама и усмеравање деце са инвалидношћу у редовне програме уколико су испуњени услови (програми, кадар, присту- пачност интеријера, техничка опремљеност),
- континуираност програма васпитања и образовања,
- мултидисциплинарни приступ у решавању проблема деце,
- препознавање родитеља као незаобилазног фактора током васпитања и образовања,
- активно укључивање удружења родитеља деце са посебним потреба-

ма.

Наша је намера, да традиционалан начин васпитања и образовања унапредимо тако, да пре свега задовољимо специјалне потребе деце са и а- лидношћу, затим систем учинимо флаксибилнијим и ефикаснијим.

Структури реформе васпитања и образовања деце са инвалидношћу

СтрукТуру реформе васпитања и образовања деце са инвалидношћу чине:

- корисници због којих је системи успостављен,

- циљеви који треба да артикулишу посебне потребе деце са инвалид- ношћу и

- методологија која ће омогућити реализацију и хармонизацију потреба и могућности.

Циљане друштвене Групе, установе и организације

I Деца и омладина са инвалидношћу
II Родитељи деце са инвалидношћу
III Предшколске групе, основне и средње школе за ученике са инвалидношћу, дневни центри
IV Професионалне организације
V Удружења родитеља за помоћ деци са инвалидношћу
VI Инвалидске организације

Циљеви

I Дефинисање циљева васпитања и образовања деце са инвалидношћу
II Успостављање начина васпитања и образовања који ће одговарати способностима и потребама деце са инвалидношћу

Задаци

I Методологија израде планова и програма за децу са инвалидношћу
II Усмеравање деце са инвалидношћу у одговарајуће програме
III Менаџмент у предшколским установама и школама
IV Успостављање издавачке делатности школа
V Успостављање система праћења рада и базе података
VI Стално усавршавање кадра
VII Школовање у односу на способности и у односу на програм
VIII Дефинисање односа према програмима невладиних организација
IX Законска регулатива
X Одређивање извора финансирања
XI Временска и просторна организација у реализацији задатака пројекта
XII Технологија рада
XIII Реализатори пројекта

Циљапе друштвене ГруПе **I**

Деца са инвалидношћу

Упркос прокламованој хуманости према популацији деце и омладине са инвалидношћу, до данас у Србији није познат њихов број. Тако су се све стратегије заснивале на предпоставкама, углавном нестручних Лзуди. Чак ни

статистички показатељи у здравству не дају ни приближну слику и цифру о врсти, категорији и броју деце и омладине са инвалидношћу, док је тачан број оболелих од грипа познат за сваку годину. Системски дефект заправо почиње у детекцији и евиденцији деце и омладине са инвалидношћу.

Према подацима Југословенске Комисије за сарадњу са УНИЦЕФ-ом "приближно 10.000 деце са инвалидношћу која су корисници социјалне заштите. Не постоји приближна процена укупног броја деце са инвалид- ношћу; недостатак адекватних услуга и стигма могу довести до тога да у се у неким случајевима родитељи не изјашњавају о тешкоћама своје деце".[1]1 Ту се налазе деца са менталном ретардацијом (која је у структури хендикепа најзаступљенија), са физичким хендикепом (веома хетерогене структуре), са оштећењем слуха, са оштећењем вида, са поремећајем у друштвеном по- нашању, са комбинованим сметњама и са аутизмом.Деца са очуваним здра- вљем и складним развојем имају шансу да уз малу помоћ, заврше школовање, запосле се, заснују породице и живе класичним животним сти- лом. Деца са инвалидношћу немају шансе да све то ураде без помоћи друштва. Нажалост, њихова судбина је везана за добру вољу других. Она наилазе на проблеме на предшколском узрасту, основношколском, сред- њешколском, професионалном, породичном итд. Већина тих проблема су системског карактера али има и оних који произилазе из ставова појединаца или мањих локалних заједница.

II *Родишељи деце са инвалидношћу*

Родитељи деце са инвалидношћу, односно њихове породице, су нају- гроженија друштвена група. Емоционалне реакције, психодинамика поро- дичних односа, социјална комуникација, пад животног стандарда и висока вулнерабилност, јесу карактеристике poflHTenDa и породице деце са инвали- дношћу.

Без помоћи друштва, родитељи деце са инвалидношћу неће моћи да на адекватан начин брину о својој деци. Често изостајање са посла доводи до напуштања посла а то до пада економске моћи породице. Инвалидност и његова особеност доводе до редуцирања социјалних контаката и до изола- ције родителза и породице детета са инвалидношћу.

---

1 Саопштење из Саламанке - Перспективе на плану заједнице, чл. 59. Организација Уједињених Нација за Образовање, Науку и Културу, Министарство за Образовање и Науку Шпанија, 1994.

* Закон о усмеравању деце са специјалним потребама Р. Словеније, чл. 20. Љубљана 2001

IV Професионалне асоцијације

Друштво дефектолога Србије је професинална асоцијација запослених у предшколским групама, основним и средњим школама и дневним центри- ма за децу и омладину са инвалидношћу. Броји преко 2500 чланова и орга- низована је у шест секција: Ологофренолошка (за рад са ментално ретардираним), Сурдолошка (за рад са особама оштећеног слуха), Тифло- лошка (за рад са особама оштећеног вида), Соматопедска (за рад са особа- ма са моторним оштећењима), Логопедска (за рад са особама са поремећајем у говору и гласу) и Секција за превенцију и ресоцијализацију особа са поремећајем у друштвеном понашању.

Друштво дефектолога Србије има изграђену инфраструктуру на по- дручју читаве Републике (осим Косова) и конститутивни је члан Друштва де- фектолога Југославија. Оно спада у ред професионалних асоцијација са вишедеценијском традицијом (основано је 1934. године као "Удружење на- ставника школа за дефектну децу").

Једном годишње Друштво организује стручне скупове чија се тема одређује у односу на актуелне трендове у овој области. Понекад се орга- низује као међународни скуп или национални скуп са међународним учешћем. Одржавају се везе са колегама из бивших Југословенских репу- блика а нарочито са колегама из Републике Српске, Македоније и Слове- није.

V Удружења родитеља деце са инвалидношћу[2]

Удружења родитеља за помоћ деци са инвалидношћу организују се по врстама инвалидности. Тако постоје :

- Удружења родитеља за помоћ ментално ретардираној деци,
- Удружење родитеља за помоћ аутистичној деци
- Удружење родитеља за помоћ деци са Rett синдромом.

Удружења су организована по општинском принцип тако да у Србији има око 90 општинских организација које имају своје Републичке Савезе. Најчешће седиште ових организације је у школама за ученике са инвалид- ношћу. Управо на местима где се налазе њихова деце и где се родитељи најчешће сусрећу.

VI Инвалидске организације

Инвалидске организације окупљају особе са инвалидношћу чији је рад усмерен на унапређивање положаја особа са инвалидношћу посебно оне

---

[2] Стандардна правила о стварању једнаких могућности за особе са инвалидитетима - Правило 6. Образовање, чл. 3. Организација Уједињених Нација, Генерална Скупштина, Ознака: Опште, A/PEC/48/96, 4. март 1994.

2 Саопштење из Саламанке - Перспективе на плану заједница, чл. 59. Организација Уједињених Нација-Ја_Об£азовање, Науку и Културу, Министарство за Образовање и Науку Шпанија, 1994.

коју сами имају. Њихова активност се односи на унапређење система васпитања, образовања, социјалне заштите, запошљавања, решавања проблема архитектонских баријера, пензијског осигурања итд.

Ове инвалидске организације окупљају особе са инвалидношћу које имају очувану интелигенцију па самим тим и могућност да сами артикулишу своје потребе и захтеве. Представници ових организација чести су гости стручних скупова где покушавају да поставе питање или нађу одговоре.

Досад регистроване инвалидске организације:

- Организације глувих
- Организације слепих и слабовидих
- Удружење дистрофичара
- Друштво за церебралну и дечју парализу
- Удружење параплегичара
- Савез параплегичара и квадриплегичара Србије
- Удружење за мултиплекс склерозу
- Удружење оболелих од карцинома
- Удружења цивилних инвалида рата

Ове организације имају општинску инфраструктуру коју чини преко 210 организационих јединица а све оне имају матични Републички и/ или По- крајински Савез.

Циљеви

I Дефинисање циљева школовања деце са инвалидношћу

Школовање деце са инвалидношћу произилази из Стандардних правила о остваривању једнаких могућности за особе са инвалидитетима ОУН Оз- нака: Опште, A/PEC/48/96 4.март 1994. и то чл. 24, 25, 26 и 27, Правило 6. Образовање чл. 1, 2, 4, 5, 7, 8, 9; Саопштења из Саламанке чл. 2, став 1, 2, и 3. Оквирних принципа за деловање чл. 9, Смерница за деловање на на- ционлном нивоу чл. 20, 21, 24, 25, 27, 28, 33, 34; Конвенције о правима дете- та чл. 2, 3, 5, 12, 20, 23, 25, 26, 27, 28, 29 и 40; Образовна реформа - Радни нацрт, Београд, 7. 07. 2001. чл. 16, 17, 19, 20. Циљеве школовања деце са инвалидношћу детерминишу њихове способности односно ограничења. Лако ментално ретардирана деца не могу да достигну висок ниво образо- вања какав могу да достигну слепа, слабовида или глува и наглува деца. Код нас су ретки случајеви да церебрално парализована деца могу да се укључе у систем редовног школовања и тако достигну ниво факултетског образо- вања, док је нешто боља ситуација са децом која болују од дистрофије.

Следећи доктрину теорије специјалне едукације и вишедеценијска прак- тична искуства указују да је општи циљ школовања деце са инвалидношћу достизање њихових максималних могућности и самосталности. Нека деца

Стандардна правила о стварању једнаких могућности за особе са инвалидитетима - Правило 22. Међународна сарадња, чл. 3. став (д). Организација Уједињених Нација, Генерална Скупштина, Ознака: Опште, A/PEC/48/96, 4. март 1994.

ће моћи да наставе средње образовање, да се оспособе, запосле и тако стекну економску самосталност. Сви напори, везани за школовање деце са инвалидношћу,

су заправо усмерени у том циљу.[3]

II *Успостављање сисШема васпиШања и образовања који ће одговараШи способносШима и ОоШребама деце са инвалидношћу*

Досадашњи начин васпитања и образовања деце са инвалидношћу проЈектован је у односу на систем школовања здравих ученика. Занема- рујући особености ученика са инвалидношћу дошло је до уградње си- стемског дефекта који се огледао у томе да су ученици са инвалидношћу требали да се уклапају у задати оквир и прилагођавају систему уместо да се он прилагођава њима.

Узалудна настојања угледних стручњака из области образовања да укажу на системске грешке у систему школовања здраве деце нису наилази- ла ни на какво разумевање. Таква ситуација је имала истовремени - тран- спарентни однос и према школовању ученика са инвалидношћу. Грешка из једног система, пресликана је у други - без права примедби.

Васпитање и образовање деце и омладине са инвалидношћу треба да одговара њиховим способностима и посебним потребама. Оно дакле треба да се базира на њиховим способностима али треба да има и подстицајан ка- рактер у односу на могући развој њихових способности. Такође се мора пре- двидети максимално могућ развој едукативних и адаптивних потенцијала и ниво социјалне интеграције за сваку категорију инвалидности посебно кроз целовит и јединствен систем предшколског, основношколског и средњег образовања.

I МетодолоГија израде планова и проГрама за децу са инвалидношћу

1. Историјска Оозадина

Васпитање и образовање деце са инвалидношћу у Србији има вишеде- ценијску традицију. Као зачетник организованог рада са инвалидним особа- ма сматра се Вељко Рамадановић, који је 1918. године основао Завод за инвалидне у Земуну. У њему су похађале школу и оспособљавале се теле- сно инвалидне, глуве и слепе особе. Убрзо се испоставило да је за рад са инвалидним особама потребан квалификован кадар, па Вељко Рамадано- вић шаље у Беч, Праг и Берлин, најугледније учитеље и лекаре.

Уредбом П.бр. 12.778 од 26. јула 1929. године чланом 18. тачка 5 у Ми- нистарству просвете формиран је "Одељак за недовољно развијену децу" чији је задатак био "да обавља све послове дидактичко-педагошке природе, израђује наставне планове и програме, води рачуна о уџбеницима и училима за специјалне

---

[3] Стандардна правила о стварању једнаких могућности за особе са инвалидитетима чл. 24, 25, 26 и 27. Правило 6. Образовање, чл. 1, 2, 4, 5, 7, 8, 9. Организација Уједињених Нација, Генерална Скупштина, Ознака: Опште, A/PEC/48/96, 4. март 1994.

* Саопштење из Саламанке - чл. 2. став 1, 2, и 3. Основни принципи за деловање, чл. 19. Упутства за деловање на националном нивоу чл. 20, 21, 24, 25, 27, 28, 33, 34; Организација Уједињених Нација за Образовање, Науку и Културу, Министарство за Образовање и Науку, Шпанија, 1994.

* Конвенције о правима детета, Југословенски центар за права детета, чл. 2, 3, 5, 17, 20, 23, 25, 26, 27, 28, 29 и 40. Београд, 1999.

* Образовна реформа - Радни нацрт, чл. 16, 17, 19, 20. Београд, 7.07. 2001.

школе, прикупља, сређује и проучава податке о стручним шко- лама код нас и на страни, да одржава везе са корпорацијама школских стручњака и установама које се интересују за наставу у школама ове врсте”.[1]

Овакав приступ довео је до повећања броја установа који се на органи- зован и професионалан начин баве особама са инвалидношћу. За непуне две деценије дошло је до оснивања “Удружења наставника школа за дефек- тну децу”, 8. марта 1934. године.

Период Друго светског рата донео је нова страдања и повећање броја инвалидних особа - деце, омладине и одраслих. Поред последица ратних разарања, велики број становника боловао је од тешких инфективних боле- сти које су привремено или стално смањиле њихове радне способности (ту- беркулоза, менингитис, енцефалитис, остеомијелитис...). Због тога се организују школе у болницама, санаторијума, отварају се установе за luko- ловање глувих, слепих, телесно инвалидних и ментално ретардираних осо- ба. Истовремено, организују се удружења инвалида, удружења родитеља за помоћ инвалидној деци, Виша дефектолошка школа прераста у Дефекто- лошки факултет, на Факултету се формира Институт за дефектологију.....

2. *ПрисШуп*

Васпитање и образовање деце са инвалидношћу се до сада сагледава- ло кроз призму редовног школства. У том филозофском и организационом оквиру наставни планови и програми за децу са инвалидношћу доносили су се скраћивањем садржаја планова и програма редовних школа. Овакав начин администрирања није водио рачуна о посебним потребама деце са инвалидношћу.

Сматрамо да такав традиционалан приступ у начину организације рада ових школа и доношења наставних планова и програма треба заменити сле- дећим елементима:

- организација и технологија рада школа треба да буде одраз специ- фичног начина задовољавања посебних потреба деце са инвалидношћу а не потреба њиховог прилагођавања постојећем (редовном) систему;
- флексибилност система едукације мора да подразумева стално прила- гођавање ученику и новим околностима;
- уобичајен апроксимативни проступ, треба заменити научно дефиниса- ном и јасно дизајнираном методологијом доношења наставних планова, про- грама, рада, евалуације и контроле;

Уредба о уређењу П.бр. 12.778 од 26. јула 1929. члан 18. тачка 5, Министарство просвете Краљевине Југославије; 60 година Друштва дефектолога Југославије, Ивановић М.П. и Савић М. Љ. Друштво дефектоога Југославије, стр. 15. 1995 Београд.

- потребно је стално упоређивање концепцијска и системска решења едукације деце са инвалидношћу у Европи;
- едукације деце са инвалидношћу почиње проценом оних функција на којима се заснива образовни процес - моторне, когнитивне, комуникативне и социјалне;
- провера знања и вештина ученика јесу основе евалуације школских програма.[4]

3. Прикупљање информација[5]

Прва фаза: Претраживање удаљених база података преко Интернет-а и доступних података у Културним центрима и дипломатским мисијама.

Претраживање доступних база података преко Интернет-а, Културних центара и диполоматским мисија npeflCTaBnDa корак ка упоређивању нашег система школовања деце са инвалидношћу и оног који као такав егзистира у земљама Европе - посебно западне.

Друга фаза: Класификација и систематизација информација

Класификација и систематизација података подразумева разврставање података у односу на начин на који су презентирани и потребу овог имплементационог пројекта. Подаци ће се разврставати у односу на: опште инфор- мације о неспособностима, законска регулатива, неспособност учења, ментална ретардација, физичка и здравствена оштећења, поремећај пажње, оштећење говора, оштећење слуха, поремећај понашања, визуелне неспо- собности, специјалне потребе и технологија, универзитетске информације, медицина, здравство, специјална едукација, инклузивно образовање, истраживачке лабораторије за различите типове хендикепа.

Трећа фаза: Компаративна анализа информација

Компаративна анализа информација се односи на упоређивање кључних елемената као што су:
- организација рада предшколских установа,
- место школовања деце са инвалидношћу у систему,
- врсте школа (у односу на инвалидност),
- организација рада,
- организација рада центара за дневни боравак,
- финансирање,
- планови,
- програми,

---

[4] Стандардна правила о остваривању једнаких могућности за особе са инвалидитетп.иа, Правило 6. Образовање чл. 7. Организација Уједињених Нација, Генерална Скупштина, Ознака: Опште, A/PEC/48/96, 4. март 1994.

* Конвенција о правима детета, Југословенски центар за права детета, чл. 29. став (а). Београд 1999.

* Саопштење из Саламанке 1.994 - Смернице за деловање на националном нивоу чл. 28. Организација Уједињених Нација за Образовање, Науку и Културу, Министарство за Образовање и Науку, Шпанија, 1994.

* Закон о усмеравању деце са специјалним потребама, чл 4., Република Словенија

* Образовна реформа - Радни нацрт, чл. 20, 31, став.1, Београд, 7.07.2001,

[5] Образовна реформа - Радни нацрт, чл. 32 став.1., Београд, 7.07. 2001.

- нивои школовања (предшколски, основни, средњи),
- однос локалних заједница према школи,
- интеграција,
- инклузија.

4. Процена способности деце са инвалидношћу

Досадашњи традиционални приступ васпитања и образовања деце са инвалидношћу подразумеваоје пресликавање организације рада редовног си- стема - ментално ретардираној, глувој и наглувој, слепој и слабовидој, фи- зички оштећеној деци са поремећајем у друштвеном понашању и онима који имају комбиноване сметње. Како ни систем редовног школства није задовоља- вајући, у пројектовану транспарентност система уграђен је системски дефект.

Могуће је да је суштина оваквог приступа била политичке природе да су сви исти и да према томе треба да се образују на исти начин. Таквом при- ступу супротстављамо став да смо сви различити и да имамо право на различитост - тако и деца са инвалидношћу имају право на различитост која за разлику од других није резултат њихове воље.

Наставни планови и програми намењени деци са инвалидношћу треба да се заснивају на њиховим особеностима. Зато је потребно испитати спо- собности лако ментално ретардираних, глувих и наглувих, слепих и слабо- видих, физички оштећене деце и деце са поремећајем у друштвеном понашању у доменима у којима се наставни процес одвија. У Истраживачком пројекту “Планови и програми ученика ометених у развоју у Црној Гори 1997/ 99" први пут у Југославији извршена је процена: когнитивних, моторних, со- цијалних и комуникативних способности ученика ометених у развоју.

Процена способности ученика састоји се од неколико фаза:

Прва фаза: Формирање протокола за процену способности деце са ин- валидношћу

У овој фази формираће се протоколи за испитивање когнитивних, мотор- них, социјалних и комуникативних способности за сваку категорију деце са инвалидношћу и то за:

- ментално ретардиране,
- глуве и наглуве,
- слепе и слабовиде,
- физички хендикепиране,
- децу и омладину са поремећајем у друштвеном понашању,
- децу и омладину са комбинованим сметњама.

Друга фаза: Процена способности деце са инвалидношћу

Процена деце са инвалидношћу извршиће се на целој територији Ср- бије у свим школама. Формираће се тимови стручњака у односу на специ- фичан инвалидитет. Процена ће се вршити индивидуално и сваки дете ће имати свој протокол који ће омогућити праћење његовог развоја. Истовреме- но, овом методом добићемо слику особености развоја за сваку категорију деце са инвалидношћу - посебно.

Трећа фаза: Анализа података

Након извршене процене способности деце и омладине у односу на сваку категорију инвалидности извршиће се:

- класификација података,
- систематизација података,
- статистичка анализа,
- квалитативна анализа.

Анализа добијених података треба да дефинише образовне капацитете ученика са инвалидношћу у светлу когнитивних, моторних, комуникативних и социјалних способности. Она треба да одреди тренутни ниво способности ученика на основу кога ће се дизајнирати планови и програми.

5. Провера знања

Независна провера знања ученика од стране Министарства образовања постоји као практично решење у многим развијеним земљама са дугом тра- дицијом образовања. На тај начин Министарство стиче непосредан увид у обим реализације наставних планова као и њихов квалитет. Тако је у мо- гућности да евентуалне проблеме брзо идентификује, формулише а затим правовремено и адекватно реагује.

Провера знања ученика са инвалидношћу извршиће се кроз следеће фазе:

Прва фаза: формирање тестова знања

Тестови знања ће се формирати у односу на постојеће наставне плано- ве и програме, за сваку категорију ученика посебно и за сваки предмет по- себно. Тестове ће радити тимови стручњака за сваку категорију инвалидности посебно и у сарадњи са наставницима школа.

Друга фаза: провера знања

Провера знања ученика са инвалидношћу биће извршена на целој тери- торији Србије у свим школама за ученике са инвалидношћу. Сама провера знања вршиће се групно - уобичајеним начином за провере знања.

Трећа фаза: анализа података

Добијени резултати провере знања за сваку категорију ученика са хен- дикепом биће:

- класификовани,
- систематизовани,
- статистички и
- квалитативно анализирани.

6. Израда планова u програма за децу са инвалидношћу

Израда планова и програма оријентисаће се у односу на претходне фазе имплементационог пројекта. Методологија израде планова и програма за ученике са инвалидношћу у Црној Гори може послужити као основ. Оно што већ сада можемо предвидети је да у прва четири разреда основне школе по-

себна пажња мора бити посвећена когнитивном и неуробихевиоралном развоју ученика са инвалидношћу. Зато је потребно успостављање две ком- патибилне форме рада кроз:

- ваннаставне активности и
- наставне активности.

Ваннаставне активности треба да омогуће ученицима са инвалидношћу да лакше савладају наставне програме. И не само то, већ да стекну она иску- ства и сазнања која се иначе не стичу у конвенционалном наставном про- грамском делу.

У корпус обавезних ваннаставних активности убрајамо следеће програ-
ме:

- развој психомоторике,
- развој и корекција говора и језика,
- превентивно корективни рад,
- практичан рад,
- корепетиција,
- слободне активности,
- слушне вежбе (за глуве ученике),
- фонетска ритмика (за глуве ученике),
- развој и корекција вида (за слабовиде ученике),
- оријентација у простору (за слепе ученике),
- кретање у простору (за слепе ученике)..

Наставне активности подразумевају други део школских активности које су класично едукативног карактера а односе се на предмете који се под спе- цифичним условима и програмима реализују у школи.

Целину наставних активности чини:

- Ликовно васпитање
- Музичко васпитање
- Физичко васпитање
- Познавање природе и друштва
- Матерњи језик
- Математика
- Техничко образовање (немају ученици са моторним сметњама). Дужина часа,

дневна и недеља оптерећеност ученика одредиће се за
сваку школу посебно.

За ученике старијих разреда основне школе и ученике средњих школа однос и структура наставних и ваннаставних активности одредиће се по усвајању програма за ниже разреде.

1 МешодолоГија израде насшавних ирограма

Методологије израде наставних програма заснива се на следећим еле- ментима:

1.1. Циљ и задаци програма за сваку категорију инвалидности посебно
1.2. Области
1.3. Опарационализација области

1.4. Очекивана постигнућа ученика на крају разреда из сваког предмета
1.5. Критеријуми за израду програма
1.6. Увођење савремене технологије у васпитању и образовању деце са инвалидношћу

1.1. Циљ и задаци програма за сваку каШегорију инвалидности посебно

Одређивање циља и задатака програма за сваки предмет посебно и за сваку категорију инвалидности посебно, подразумева репертоар знања која ученик треба да стекне након четворогодишњег односно осмогодишњег шко- ловања. Стечена знања морају имати превасходно употребну вредност од- носно да омогуће детету да што боље функционише у социјалној средини и да степен зависности од друге особе сведе на најмању могућу меру.

1.2. Области

Области програма представљају тематске целине које има сваки пред- мет. Област, свака за себе, подразумева сасвим одређен репертоар способ- ности који је неопходан за њено савладавање.

1.3. Операционализација областШи

Операционализација области подразумева хијерархијску организацију и дистрибуцију области по разредима. Такође постоји и хоризонтална повеза- ност у једну динамичну интерактивну везу.

1.4. Очекивано посШигнуће ученика на крају сваког разреда

Веома је важно, да на крају сваког разреда, поставимо очекивана пости- гнућа из сваког предмета а које произилази из програма предмета. На тај начин можемо веома брзо да проверимо програм, рад наставника, односно способности ученика.

1.5. КриШеријуми за израду програма

- Наставни програм мора да се заснива на специфичној организацији ко- гнитивних, моторних, комуникативних и социјалних функција ученика са ин- валидношћу.
- Програм треба да прати и подстиче развој когнитивних (пажња, памћење, класификација, серијација, конзервација, апстрактно мишљење) моторних (пи- сање, цртање, вештине), комуникативних (постављање питања, давање одго- вора) и социјалних функција (развој интерперсоналних одоса у групи).
- Неопходна је комуникација садржаја предмета.
- Учење кроз организовану игру треба да буде заступлзено где год то природа градива допушта.
- Свака наставна јединица треба да се реализује коришћењем очиглед- ног и/или дидактичког материјала.
- Поједине наставне јединице могу се реализовати у природи, граду или парку (нарочито када се усвајају појмови).

- Обрада новог градива треба да почне провером познавања појмова везаних за ту област (шта је то сабирање, одузимање, шта је природа, око- лина).

- Класични фронтални облик рада треба да буде замењен активним учествовањем ученика који ће кроз наставу бити вођен и подстицан на само- сталан рад а коме се неће искључиво предавати и “над њим" бити реализо- ван процес наставе.

- У складу са измењеном структуром ученика у разреду програм треба индивидуално прилагођавати.

- Радна недеља је програмска и организациона јединица рада.

- Обрада градива врши се током периода од четири недеље а утврђивање и оцењивање током пете недеље.

- Посебна пажња придаје се понављању, анализи и корекцији програма. Зато је предвиђено да на крају полугодишта односно године ученици понове градиво, наставници анализирају ефекат и изврше корекције у евентуалној недограђености или неправилности.

- Програм мора да омогући ученику да се кроз њега креће у складу са својим способностима. Тако ће неко брже а неко спорије савладати програм.

- Потребно је да на крају недеље наставник врши евалуацију успешно- сти ученика из свих предмета на посебној листи.

1.6. Увођење савремене Шехнологије у васпиШање и образовање деце са инвалидношћу[6]

Савремена технологија, посебно компјутерска, користи се као незаоби- лазан фактор у домену васпитања и образовања деце са инвалидношћу. Она је у неким случајевима једини избор код оне деце која немају адекватне покрете који су потребни за писање, која су слепа и не могу да читају црни тисак или она која имају проблема у говору и гласу итд. Треба поменути и посебне терапијске и дидактичке играчке намењене деци са инвалидношћу.

II Усмеравање gene са инвалидпошћу у одговарајуће ирограме[7]

Досадашњи систем усмеравања деце са инвалидношћу у школе засни- вао се на раду посебне Комисије Министарство здравља коју чине лекар, психолог, социјални радник и дефектолог.

Сматрамо да суштина проблема лежи у упућивању деце са инвалид- ношћу у одговарајуће програме које реализују редовне или специјалне шко- ле. Овај посао би, по нашем мишљењу требало да обавља Комисија Министарства просвете и спорта (као у Словенији). Незаобилазни члан Ко- мисије мора бити родитељ. Како

---

[6] Стандардна правила о остваривању једнаких могућности за особе са инвалидитетима, Правило 20. Мониторинг и евалуација програма за инвалиде од стране друштва, чл. 1, 2, 5. Организација Уједињених Нација, Генерална Скупштина, Ознака: Опште, A/PEC/48/96, 4. март 1994.

* Саопштење из Саламанке - Смернице за деловање на националном нивоу, чл. 31, 39. Организација Уједињених Нација за Образовање, Науку и Културу, Министарство за Образовање и Науку, Шпанија, 1994.

* Special Education in Montenegro - Report, Ministry of Education and Science in Republic of Montenegro 1999.

* Закон о усмеравању деце са специјалним потребама, чл. 2, 11, 13, 14, 15, Р. Словенија, 2001.

* Образовна Реформа - Радни Нацрт, чл. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 10, 11. Београд, 7. 07. 2001.

[7] Закон о усмеравању деце са специјалним потребама, чл. 2, 11, 13, 14, 15, Р. Словенија, 2001.

је у досадашњој пракси било много пропу- ста, сматрамо да би било од користи појачавање одговорности свих који учествују у одлучивању. Представници локалне школе тако морају бити кон- султоване приликом доношења одлуке јер они најбоље знају да ли дете са инвалидношћу може да буде примљено у школу на одговарајући начин.

III Менаџменту Предшколскимустановама и школама

Васпитање и образовање ученика са инвалидношћу подразумева специ- фичну организацију и технологију рада школе и установе. Унутрашњи са- држаји рада вртића / школе, детерминисаће менаџмент школе, који мора да буде системски одређен. Досадашња искуства у организацији рада школа за ученике са инвалидношћу показала су да квалитет рада школа углавном за- виси од организационих способности директора. Тамо где су директори до- бри организатори школа је напредовала а тамо где то није био случај школа је стагнирала. Зато се морају донети системске мере које ће унапредити ме- наџмент у школама и које неће омогућити организационе пропусте.

Успостављање или унапређење организације, технологије и управљања школама за ученике са инвалидношћу подразумева:

- анализу тренутног начина управлзања и идентификација неефикасних решења,
- рад на доношењу нових планова и програма,
- предлагање нових решења у менаџменту,
- имплементација,
- контрола ефикасности и
- анализа и корекција евентуалне недограђености.

_ __ _____ ____ 2

IV Усчосшављаље издавачке делаишосши школсГ

Како данас постоји 6 различитих врста програма који се користе у LL;KO- лама за ученике са инвалидношћу, лако је уочљив проблем набавке уџбе- ника. Тиражи за ове школе су мали и тешко је наћи издавача који би то штампао без губитка. Када се издавачи пронађе, свака промена уџбеника одлаже се на неизвесно дуг временски период. Сматрамо да је најцелисхо-

дније да се школе опреме и овласте за самостално штампање уџбеника, радних листова, збирки, вежбанки и осталих неопходних материјала. Поред растерећења државе у погледу трагања и финансирања издавача, школе би свој рад заокружиле у организационом и технолошком смислу и много би се лакше и брже прилагођавале изменама уџбеника и приручника за своје ученике.

У том смислу је у свакој школи неопходно урадити следеће послове:

- извршити анализу броја ученика, броја разреда и врсте акктивности које захтевају штампане материјале,
- проценити будуће потребе,
- извршити анализу компјутерске опреме у погледу могућности за при- прему штампе,
- извршити анализу простора и проналажење простора за припрему штампе, штампање и фотокопирање,
- извршити анализу обима постојећих уџбеника и осталог штампаног материјала за сваки разред,
- извршити процену капацитета професионалног фотокопир апарата,
- извршити процену машине за коричење спиралном техником.

Министарство просвете и спорта расписује конкурс, одређује рецензенте и рокове израде уџбеника. Уџбенике штампа (заједница) школа за ученике одређене категорије инвалидности.

V Успостављање система праћења рада іі формирање базе податшка

Сматрамо да Министарство просвете и спорта Србије треба да има непосредан увид у праћење рада школа за ученике са хендикепом. Праћење рада пре свега треба да подразумева помагање школама у реализацији де- латности. Реформе било ког сегмента друштва неће бити успешне уколико се не изврши имплементација и праћење рада оног система који је рефор- мисан. Људи који су више година или више деценија радили на један начин тешко ће се привићи на нов начин рада.

Зато је потребно:

- формирати 6 екипа (од по 3 - 5 чланова) које ће обилазити школе и давати одговоре на сва питања у вези реализације нових планова и програма;
- у ту сврху је потребно сачинити базу података свих школа за ученике са инвалидношћу;
- на основу утврђених садржаја рада формирати протоколе са мо- гућношћу даљинске претраге база података;
- одредити одговорна лица према сегментима рада школе.

VI Усавршавање кадра[1]

Школовање ученика са инвалидношћу веома је сложено и због тога Министарство просвете и спорта Србије треба да унапређује квалитет кадра

осигурање требало регулисати на једном месту -у један закон. Тако родите- љи и деца са инвалидношћу неће морати да читају три или четири закона и обилазе надлештва већ један у коме ће наћи све. Закон сигурно неће бити обиман а биће од велике користи значајној популацији нашег становништва.

У том смислу је потребно:

- из постојећих закона издвојити све оне чланове који се односе на пра- ва и обавезе особа са инвалидношћу
- сачинити једну законску целину према областима
- анализирати конзистентност законске регулативе у односу на предшколско васпитање и припрему за школу, основношколско и сред- њошколско образовање и оспособљавање, запошљавање, здравствену заштиту, пензијско осигурање..

X Одређивање извора финансирања[8]

Искључиво буџетски начин финансирања школског система треба допу- нити другим изворима финансирања. Предлажемо да законска регулатива омогући школама да се финансирају из следећих извора:

- Министарство просвете и спорта
- Министарство социјалне заштите
- Општине
- Суфинансирање родитеља за одређене програме
- Донације
- Самостално пружање услуга
- Продајом производа које производе ученици
- Конкурисањем за међународне пројекте

XI Временска и просторна организација у реализацији задатака пројекта

Три су основне могућности у реализацији задатака пројекта:

- континуирана-лонгитудинална реализација задатака,
- паралелна-истовремена реализација задатака и
- комбинација прве две могућности.

У случају континуиране-лонгитудиналне реализације задатака могуће је доследно праћење, контролисање, правовремено интервенисање и циљано компоновање реализације пројекта.

Паралелна-истовремена реализације задатака омогућава економичност времена неопходног за реализацију пројекта.

Комбинација прве два модела може бити фикасна онда када се у конти- нуирану-лонгитудиналну реализацију уведу они задаци који неће реметити увид у начин реализације осталих задатака.

Неопходно време у реализацији задатака пројекта.

I Методологија израде планова и програма за ученике са инвалидношћу

- Прикупљање информација (три фазе)	3 месеца
- Процена способности ученика (три фазе	3 месеца
- Провера знања (три фазе)	3 месеца

[8] Образовна реформа - Радни нацрт, чл. 24 тачка. 2, 4, 7. Београд, 7.07. 2001.

- Израда планова и програма за ученике са хендикепом 36 месеци

II Усмеравање деце са инвалидношћу у одговарајуће програме
- у складу са постављеним задатком 2 месеца

III Менаџмент у школама
- у складу са постављеним задацима (по усвајању планова и програма) 2 месеца

IV Успостављање издавачке делатности
- у складу са постављеним задацима и доступном опремом2 месеца

V Успостављање система праћења рада и формирање базе података
- у складу са постављеним задацима и доступном опремом 36 месеци

VI Усавршавање кадра
- једном у две године у трајању од 3-5 дана

VIIДефинисање односа према систему редовног школства
- у складу са постављеним задацима 2 месеца

VIII Дефинисање односа према програмима невладиних хуманитарних организација
- у складу са постављеним задацима 2 месеца

IX Законска регулатива
- у складу са постављеним задацима и решењима која произађу из реформе 5 месеци

Укупан број месеци 94[9]

Све циљане друштвене групе на територији Србије биће укључене у ре- форму школовања ученика са хендикепом. Најрепрезентативније школе ће имати најзначајнију улогу.

XII Технологија рада

Технологија рада реформског пројекта "Васпитање и образовање деце са инвалидношћу у Србији заснивaће се на:
- организацији централног координационог тима,
- организацији тимова за поједине области,

[9] Укупан број месеци дат је кумулативно а поједине фазе пројакта се реализују истовремено.

-јавној презентцији намераваних реформи,
-јавним дискусијама у школама и општинама,
- округлим столовима,
-јавној презентацији остварених циљева (ТВ, пресс, радио).

XIII Учесници и реализатори пројекта

Ореализацији реформског пројекта "Васпитање и образовање деце са инвалидношћу"[10] биће укључени представници свих циљаних друштвених група и јавност Републике Србије.

Ради економичности пројекта само категорија непосредних извршиоца у односу на задатке пројекта сматрају се реализаторима пројекта.

На основу досадашњег искуства у реализацији сличност пројекта у Републици Црној Гори и на основу обављених консултација са директорима школа у Београду потребноје формирање експертскогтима и координацио- но тело који ће у договору са циљаним групама формирати тим реализатора пројекта. Јасно дефинисање надлежности експертског тима, коринационог тела и реализатора је неопходно.

Литература

* Саопштење из Саламанке - Организација Уједињених Нација за Образовање, Науку и Културу, Министарство за Образовање и Науку, Шпанија, 1994.
* Special Education in Montenegro - Report, Ministry of Education and Science in Republic of Montenegro 1999.
* Стандардна правила о стварању једнаких могућности за особе са инвалидите- тима, Организација Уједињених Нација, Генерална Скупштина, Ознака: Опште, A/PEC/48/96, 4. март 1994.
* Конвенција о правима детета, Југословенски центар за права детета, Београд 1999.
* National Report on Follow-up the World Summit for Children, The Federal Republic of Yugoslavia, 2001.
* Образовна реформа - Радни нацрт, Београд, 7. 07. 2001.
* Закон о усмеравању деце са специјалним потребама, Р. Словенија, 2001.
* 60 година Друштва дефектолога Југославије, Ивановић М.П., Савић М.Љ., Друштво дефектолога Југославије, Београд 1995.

[10] Образовна реформа - Радни нацрт, чл. 21. Београд, 7.07. 2001.

Досадашња системска и организациона решења у систему просвете, со- цијалне и дечије заштите, разочарала су већину родитеља, који апстинирају услуге које им ставља на располагање држава - своју децу не укључују у по- стојеће државне система. До таквог закључка долазимо на посредан начин поредећи податаке о броју деце са церебралном парализом и броју исте деце која су на лечењу или школовању.

Оно што се заправо дешава, а што је последица негативних ставова друштва и неповерења према институцијама државе, је пристанак родитеља да своје дете са инвалидношћу задрже код куће, без икаквог образовања или третмана, иако знају да то није добро решење.

III *Предшколске груие, основне и средње школе за ученике са хендикепом, и дневни ценШри - ШренуШна сШање*

Предшколске групе односно припремни разреди за децу са инвалид- ношћу, формирају се спорадично, најчешће на иницијативу школа и резултат су палијативних мера а не системских решења. У Србији има преко 200 предшколских група.

Систем васпитања и образовања деце и омладине са инвалидношћу у Србији чине основне и средње школе и око 200 одељења при редовним шко- лама. Већи број ових школа има вишедеценијску традицију а не ретко и пе- десет година постојања. Одељења при редовним школама из године у годину бележе раст. Школе за децу са инвалидношћу профилисане су одно- су на категорију деце са инвалидношћу, тако да школе имају програме за:

- лако ментално ретардиране	36	школа
- глуве и наглуве	8	школа
- слепе	2	школе
- слабовиде	1	школа
- церебрално парализоване	1	школа
- физички хендикепиране и децу на болничком лечењу 2		школе
- особе са поремећајем у друштвеном понашању	1	школа

Сложеност овог дела система образовања огледа се управо у томе што је за основно школовање деце са инвалидношћу потребно израдити нај- мање шест различитих програма док се програми за децу редовних школа примењују на територији читаве Републике. Стручни кадар који ради у овим школама профилисан је односу на одређени инвалидитет. Често се дешава да се због потреба локалне заједнице организује настава и за ученике који имају другу инвалидност.

Дневни центри се најчешће организују за ону децу са инвалидношћу која не могу да се школују али је организација њихових дневних активности ва- спитно-образовног карактера. Ова деца се “не чувају” већ се са њима на ор- ганизован и професионалан начин ради у циљу стицања или унапређења способности самозбрињавања, развоја говора, комуникативних, радних и адаптивних способности...

VIII Дефинисање односа према ирограмима невладиних организација[11]

Тренутна а и будућа делатност невладиних организација у домену про- свете, па тако и школовања ученика са инвалидношћу, може бити од кори- сти. Тренутни неред који у овој области влада најбоље осликава податак да је у Југославији регистровано преко 1400 невладиних организација међу којима је највећи број хуманитарних. У неким школама за ученике са инвали- дношћу у Србији оне се јављају као носиоци услуга које пружа апсолутно неквалификовани кадар са сумљивим садржајем. Штавише, родитељи ученика са инвалидношћу се доводе у забуну на тај начин што им се пружају лажне наде.

Министарство просвет и спорта Србије у сарадњи са школама за ученике са инвалидношћу једном годишње треба да распишу Конкурс за одређене програмске садржаје, које могу да реализују невладине организа- ције без накнаде.

Школа ће у том смислу:

- сачинити листу потребни: рекреативних или васпитних садржаја и до- ставити је министарству;
- након одобрења, школа/министарство ће расписати конкурс;
- доспеле пријаве ће прегледати комисија;
- комисија ће одобрити ону понуду/е које испуњавају услове конкурса.

IX Законска регулашива

Досадашња законска регулатива која се односила на ученике са инвали- дношћу била је и још је увек дистрибуисана у три одвојене области: просвет- на, здравствена, социјална: Закон о лредшколском васпитању, Закон о основном образовању, Закон о пензијском и инвалидском осигурању, Закон о здравственом осигурању и Закон о дечијој и социјалној заштити. Када је дете са хендикепом у стању образовне потребе њега се највише тиче Закон о основном образовању али су и друга два/три веома актуелна. Родитељи су више него често доведени у забуну по питању надлежности, односно суко- ба надлежности овихи закона. Сукоб надлежности се није односио на то да се министарства односно спорила око тога ко ће први да пружи услугу него супротно.

Иако је предшколско васпитање и прирема деце за полазак у школу у са- држајном смислу део просветног система, он се третирао ка део система со- цијалне заштите и бриге о породици.

Сматрамо да би било најцелисходније да се читава материја која се од- носи на живот, образовање, здравствену заштиту, запошљавање и пензијско

[11] Стандардна правила о стварању једнаких могућности за особе са инвалидитетима - Правило 22. Међународна сарадња чл. 3. став. (а) (ц). Организација Уједињених Нација, Генерална Скупштина, Ознака: Опште, A/PEC/48/96, 4. март 1994.

[1] (National Report on Follow-up the World Summit for Children, The Federal Republic of Yugoslavia, str.31. 2001.

' Саопштење из Саламанке - Смернице за деловање на регионалном и међунаро^^ом нивоу, чл. 78. Организација Уједињених Нација за Образовање, Науку и Културу, Министарство за Образовање и Науку Шпанија, 1994.

* Стандардна правила о стварању једнаких могућности за особе са инвалидитетима - Правило 13. Информације и истраживања, чл. 1, 2, 3. Организација Уједињених Нација, Генерална Скупштина, Ознака: Опште, A/PEC/48/96, 4. март 1994.

[2] Образовна реформа - Радни нацрт, чл. 25 тачка 7, 8. Београд, 7.07. 2001.

[2] Образовна реформа - Радни нацрт, чл. 21,32 старв: 2, 3, 4. Београд, 7.07. 2001.

[2] Закон о усмеравању деце са специјалним потребама Р. Словеније 2001.

Стандардна правила о стварању једнаких могућности за особе са инвалидитетима - Правило 15. чл. 1, 2, 3, 4. Организација Уједињених Нација, Генерална Скупштина, Ознака: Опште, A/PEC/48/96, 4. март 1994.